

Гладун З. С.

*к.ю.н., доцент, Львівський торговельно-економічний
університет,*

*доцент кафедри кримінального права та процесу,
Заслужений юрист України*

ПРОФЕСІЙНІ ТА СЛУЖБОВІ ПРАВА Й ОBOB'ЯЗКИ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Ключові слова: медичний працівник, законодавство, лікуючий лікар, черговий лікар, сімейний лікар, головний лікар.

Keywords: medical officer, legislation, doctor, doctor on duty, family doctor, chief physician.

Постановка проблеми. Детальне правове регулювання праці медичних працівників є неодмінною умовою належної її організації та ефективного управління, особливо в період підготовки до проведення повномасштабної реформи охорони здоров'я населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж тривалого часу в Україні проводяться дослідження щодо вдосконалення системи охорони здоров'я України, проведення реформи надання медичної допомоги. Вагомий вклад у вирішення вказаного завдання здійснили як українські (С. Г. Стеценко, І. Я. Сенюта, Л. М. Дешко, В. Ю. Стеценко, О. Ю. Кашинцева, П. Є. Лівак, Я. М. Шатковський та ін.), так і зарубіжні вчені (Flaherty F. J., Gruzalski B., Horan D. J., Kovner A. R., Legemaate J., Levis M., Nelson K., Palmer L. I., Warben C. (США); Appel I. Z., Appelbaun P. S., Katz J., Kormstem D. J., Kuhnardt Z (ФРН); Bernstein A. H., Kramer G.-J., Kreuzer A., Meisel A. (Австрія); Black R. C., Bolley H. B., Pink G. H. (Канада); Maher G., Mclean Sh., Whitney R. (Велика Британія) та ін.).

Метою цієї статті є аналіз чинного українського законодавства, яке визначає статус медичних працівників,

зокрема, лікарів, а також підготовка пропозицій щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Сучасне законодавство про охорону здоров'я містить багато понять, які формують понятійний апарат відносин у цій сфері. Так, у ст. 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я визначено наступні поняття: здоров'я, заклад охорони здоров'я, медична допомога, медичне обслуговування, мережа закладів охорони здоров'я, невідкладний стан людини, охорона здоров'я та ін. Однак, як це не дивно, законодавство не містить визначення поняття «лікар». Частково це пояснюється тим, що в тексті цього важливішого законодавчого акту, термін «лікар» охоплюється більш широким поняттям «медичний працівник».

Однак ключовими у цій сфері є поняття «медичного працівника» і лікаря. Згідно із законодавством, до категорії медичних працівників (працівників охорони здоров'я) відносяться особи, які набули певну професійну медичну підготовку і працюють в одному з медичних закладів (або займаються індивідуальною медичною практикою). Медичні працівники за ознаками наявної освіти, професіоналізму та виконуваної роботи поділяються на молодший та обслуговуючий (санітари, молодші медичні сестри), середній медичний (медичні сестри, фельдшери, акушерки, лаборанти) та вищий медичний персонал (лікарі всіх спеціальностей). Кожній з цих груп медичних працівників властивий свій правовий і службовий статус.

У сучасній юридичній енциклопедії, можна віднайти поняття «лікар», під яким розуміється фахівець у галузі охорони здоров'я із закінченою вищою медичною освітою, який відповідно до чинного законодавства та єдиних кваліфікаційних вимог має право займатися професійною медичною діяльністю [5]. Єдині кваліфікаційні вимоги до осіб, які займаються певними видами медичної і фармацевтичної діяльності, встановлюються МОЗ України. Лікар може працювати в закладі охорони здоров'я будь-якої форми власності чи самостійно, надаючи медичну допомогу пацієнтам у порядку здійснення індивідуальної медичної діяльності.

Термін «лікар» — категорія узагальнююча і відповідно до міжнародної класифікації складається із багатьох медичних спеціальностей.

Згідно із переліком професій медичних працівників, затвердженого наказом МОЗ України від 29.03.2002 р. № 117 «Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників» Випуск 78 Охорона здоров'я [3].

Отже, до категорії медичних працівників належать наступні види професій: 1) керівники; 2) професіонали в галузі лікувальної справи (крім стоматології; 3) професіонали в галузі стоматології; 4) професіонали в галузі фармації; 5) професіонали в галузі медико-профілактичної справи; 6) інші професіонали в галузі медицини; 7) фахівці; 8) лаборанти (медицина); 9) лаборанти (фармація; 10) технічні службовці; 11) робітники.

Відповідно до ст. 74 Основ, медичною і фармацевтичною діяльністю можуть займатися особи, які мають відповідну спеціальну освіту і відповідають єдиним кваліфікаційним вимогам. Єдині кваліфікаційні вимоги до осіб, які займаються певними видами медичної і фармацевтичної діяльності, встановлюються Міністерством охорони здоров'я України.

Правовий статус медичних працівників, складають три групи їх прав та обов'язків: загальні, професійні та службові.

Загальні права медичних працівників стосуються їх як фізичних осіб і громадян та включають в себе право на життя та його захист, повагу до честі та гідності, рівність прав кожної людини (рівноправ'я), право на свободу та особисту недоторканність, свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на свободу віросповідання, на охорону здоров'я, освіту, заняття діяльністю, до якої є вподобання та яка надає гідну оплату праці, на мирні зібрання, у тому числі для відстоювання власних прав, на відпочинок, соціальний захист та достатній життєвий рівень, особистісні права (право власності на житло та інше майно, авторське право, право на створення сім'ї) [1].

Українське законодавство, зокрема, ст. 77 Основ, встановлює професійні права та пільги медичних і фармацевтичних працівників, які мають право на:

- заняття медичною і фармацевтичною діяльністю відповідно до спеціальності та кваліфікації;
  - належні умови професійної діяльності;
  - підвищення кваліфікації, перепідготовку не рідше одного разу на п'ять років у відповідних закладах та установах;
  - вільний вибір апробованих форм, методів і засобів діяльності, впровадження у встановленому порядку сучасних досягнень медичної та фармацевтичної науки і практики;
  - безплатне користування соціальною, екологічною та спеціальною медичною інформацією, необхідною для виконання професійних обов'язків;
  - обов'язкове страхування за рахунок власника закладу охорони здоров'я у разі заподіяння шкоди їх життю і здоров'ю у зв'язку з виконанням професійних обов'язків у випадках, передбачених законодавством;
  - соціальну допомогу з боку держави у разі захворювання, каліцтва або в інших випадках втрати працездатності, що настала у зв'язку з виконанням професійних обов'язків;
  - встановлення у державних закладах охорони здоров'я середніх ставок і посадових окладів на рівні не нижчому від середньої заробітної плати працівників промисловості;
  - скорочений робочий день і додаткову оплачувану відпустку у випадках, встановлених законодавством;
  - пільгові умови пенсійного забезпечення;
  - безплатне користування квартирою з опаленням і освітленням тим, хто проживає в сільській місцевості, надання пільг щодо сплати земельного податку, кредитування, обзаведення господарством і будівництва власного житла, придбання автотранспорту;
  - першочергове одержання лікувально-профілактичної допомоги і забезпечення лікарськими та протезними засобами;
  - створення наукових медичних товариств, професійних спілок та інших громадських організацій;
  - судовий захист професійної честі та гідності.
- Законодавством може бути передбачено інші права та пільги для медичних і фармацевтичних працівників. На них також можуть поширюватися пільги, що встановлюються для своїх

працівників підприємствами, установами і організаціями, яким вони надають медичну допомогу [2].

Центральне місце в процесі надання медичної допомоги належить **лікарям** — фахівцям з вищою медичною освітою, які здобули відповідну професійну підготовку і яким присвоєно звання лікаря і відповідну кваліфікацію і які отримали дозвіл (ліцензію) на здійснення медичної діяльності. Вони користуються всіма правами медичних працівників, однак їх високий соціальний і професійний статус накладає на них також і додаткові обов'язки та підвищену відповідальність.

Відповідно до ст. 78 Основ, медичні і фармацевтичні працівники **зобов'язані**:

- сприяти охороні та зміцненню здоров'я людей, запобіганню і лікуванню захворювань, надавати своєчасну та кваліфіковану медичну і лікарську допомогу;

- безплатно надавати відповідну невідкладну медичну допомогу громадянам у разі нещасного випадку та в інших екстремальних ситуаціях;

- поширювати наукові та медичні знання серед населення, пропагувати, в тому числі власним прикладом, здоровий спосіб життя;

- дотримувати вимог професійної етики і деонтології, зберігати лікарську таємницю;

- постійно підвищувати рівень професійних знань та майстерності;

- надавати консультативну допомогу своїм колегам та іншим працівникам охорони здоров'я [2].

Медичні та фармацевтичні працівники несуть також й інші обов'язки, передбачені законодавством.

Щодо змісту прав та обов'язків лікаря, то слід розрізняти професійні, службові та посадові права та обов'язки. Окрім того, їх обсяг залежить і від юридичного статусу того чи іншого лікаря, який може бути як лікуючим, так і сімейним, черговим чи головним лікарем (керівником медичного закладу).

Лікуючий лікар — це лікар закладу охорони здоров'я або лікар, який провадить господарську діяльність з медичної практики як фізична особа — підприємець і який надає медичну допомогу пацієнту в період його обстеження та лікування.

Лікуючий лікар обирається пацієнтом або призначається йому керівництвом медичного закладу в установленому законодавством порядку. Головними професійними і службовими обов'язками лікуючого лікаря є своєчасне і кваліфіковане обстеження та лікування пацієнта. Пацієнт вправі вимагати заміни лікаря (ст. 34 Основ).

Лікар має право відмовитися від подальшого лікування пацієнта, якщо останній не виконує медичних приписів або правил внутрішнього розпорядку закладу охорони здоров'я, за умови, що це не загрожуватиме життю хворого і здоров'ю населення. Лікар не несе відповідальності за здоров'я хворого у разі відмови останнього від медичних приписів або порушення пацієнтом встановленого для нього режиму лікування або перебування в медичному закладі.

Черговим лікарем називають лікаря, який почергово заступає на чергування у медичному закладі, особливо у нічний час, коли медичний персонал завершує свою роботу і йде додому. Чергування встановлюється у лікарняно-профілактичних закладах, в яких знаходяться пацієнти на лікуванні. То ж за графіком, який складається у медичному закладі, встановлюється чергування медичного персоналу (лікарів і медичних сестер), до якого залучаються практично всі працівники лікарні. Головним завданням чергового лікаря є залучити до надання пацієнтам первинної медичної допомоги, а якщо її надання виходить за межі професійних знань чергового лікаря, то він зобов'язаний викликати і залучити до надання медичної допомоги лікаря відповідної медичної спеціальності і відповідний медичний персонал, а у випадку необхідності викликати і залучити до надання медичної допомоги службу екстреної медичної допомоги. Дії чергового лікаря регулюються відповідною інструкцією.

Сімейний лікар (в Україні — лікар загальної практики — сімейної медицини) — лікар, який отримав спеціалізовану багатoproфільну підготовку з надання первинної медико-санітарної допомоги членам родини будь-якого віку та статі.

Поняття «Лікар загальної практики — сімейної медицини» склалось еволюційним шляхом в історичних умовах часу в ряді європейських країн.

Процес впровадження сімейної медицини в Україні — тривалий і непростий — почався з експерименту у Львівській області у 1987 році, коли у місті Дрогобичі відкрили першу амбулаторію загальної практики — сімейної медицини. А з 1995 року розпочато підготовку сімейних лікарів за програмою, затвердженою Міністерством охорони здоров'я України.

Посаду сімейного лікаря може займати лікар, який пройшов підготовку в інтернатурі за спеціальністю «Загальна практика — сімейна медицина», або лікарі за спеціальностями «Лікувальна справа» і «Педіатрія», що пройшли підготовку у вищих медичних закладах післядипломної освіти за спеціалізацією із сімейної медицини і отримали сертифікат за спеціальністю «Загальна практика — сімейна медицина».

Контингент населення, який належить до сімейного лікаря для отримання первинної медико-санітарної допомоги, формується на основі права вільного вибору пацієнтами лікаря в межах затверджених нормативів навантаження затверджених Міністерством охорони здоров'я України. Воно ж затверджує і підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють його діяльність [4].

Особливим правовим статусом наділений **головний лікар**, який є керівником лікувального закладу. Відповідно до ст. 16 Основ, керівником закладу охорони здоров'я незалежно від форми власності може бути призначено лише особу, яка відповідає єдиним кваліфікаційним вимогам, що встановлюються Міністерством охорони здоров'я України.

Призначення на посаду та звільнення з посади керівника закладу охорони здоров'я здійснюються його власником або уповноваженим ним органом чи особою відповідно до законодавства.

Керівники державних, комунальних закладів охорони здоров'я призначаються на посаду шляхом укладення з ними контракту строком від трьох до п'яти років. Якщо після закінчення строку дії контракту трудові відносини фактично тривають і жодна із сторін не вимагає їх припинення, дія контракту вважається продовженою відповідно до закону. Порядок укладення контракту з керівником державного,

комунального закладу охорони здоров'я та типова форма такого контракту затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Здійснення професійної практики медичними працівниками безпосередньо пов'язане з реалізацією конституційного права людини і громадянина на охорону здоров'я і медичну допомогу. Ефективна організація праці медиків є одним з основних факторів, що забезпечують охорону здоров'я населення і, як наслідок, зумовлюють соціальну стабільність у суспільстві.

В Основах законодавства України про охорону здоров'я міститься чималий перелік професійних прав медичних працівників, які доцільно поділити на загальні, тобто ті, що пов'язані з умовами праці, охороною їхнього здоров'я, соціальним захистом тощо, а також спеціальні, тобто ті, що виникають у процесі надання медичної допомоги пацієнтам. Слід пам'ятати про те, що рівність, диспозитивність у відносинах «лікар-пацієнт» базується на формулі: право одного суб'єкта медичних правовідносин кореспондує з обов'язком іншого суб'єкта. А відтак, деякі права медичних працівників можна з'ясувати із змісту обов'язків пацієнтів.

Серед них, зокрема, такі:

- право на належні умови професійної діяльності;
- право на судовий захист;
- право на заняття медичною і фармацевтичною діяльністю відповідно до спеціальності та кваліфікації;
- право на підвищення кваліфікації, перепідготовку не рідше одного разу на п'ять років у відповідних закладах та установах;
- право на обов'язкове страхування медичних працівників за рахунок власника закладу охорони здоров'я у разі заподіяння шкоди їх життю і здоров'ю при виконанні професійних обов'язків у випадках, передбачених законодавством;
- право на надання інформації про пацієнта без його згоди чи згоди його законного представника;
- право на відмову від подальшого ведення пацієнта;
- право здійснювати медичне втручання без згоди пацієнта та/або його законних представників.

Правовий статус того чи іншого суб'єкта складається як відомо, не лише з вправ, а й відповідних обов'язків. Серед них:

- обов'язок подавати своєчасну та кваліфіковану медичну і лікарську допомогу, сприяти охороні та зміцненню здоров'я людей, запобіганню і лікуванню захворювань;

- обов'язок безоплатно надавати першу невідкладну медичну допомогу громадянам у разі нещасного випадку та в інших екстремальних ситуаціях;

- обов'язок поширювати наукові та медичні знання серед населення, пропагувати, у тому числі власним прикладом, здоровий спосіб життя;

- обов'язок дотримуватись вимог професійної етики і деонтології, зберігати лікарську таємницю;

- обов'язок постійно підвищувати рівень професійних знань і майстерності;

- обов'язок подавати консультативну допомогу своїм колегам та іншим працівникам охорони здоров'я;

- обов'язок надавати пацієнтові чи іншим компетентним суб'єктам медичну інформацію [2].

Висновки. Що стосується службових прав, то вони впливають з тієї чи іншої посади, на якій працює лікар і корелюються з характером його праці. Тож цілком очевидним є те, що права і обов'язки, наприклад, ординатора хірургічного відділення лікарні будуть цілком інші, ніж, наприклад, у лікаря патолого-анатомічного відділення чи лікаря — члена лікарсько-трудової експертної комісії. Тож їхній правовий статус повинен бути детально виписаний у відповідних правових актах, що є гарантією їх ефективної праці. Нормативні визначення понять «лікар», «головний лікар», «черговий лікар», «сімейний лікар», на нашу думку мають бути закріплені в актах українського законодавства і, зокрема, в Основах законодавства України про охорону здоров'я.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: закон України від 19 листопада 1992 року // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 4. — Ст. 19.

3. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78 «Охорона здоров'я»: наказ МОЗ України від 29.03.2002 р. №117 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/print/dn_20020329_117.html
4. Про затвердження Нормативів навантаження на медичних працівників у закладах охорони здоров'я, що надають вторинну (спеціалізовану) медичну допомогу (для багатoproфільних лікарень інтенсивного лікування), залежно від обсягу наданої допомоги: наказ МОЗ України № 1121 від 23.12.2013 року // http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20131223_1121.html
5. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: «Укр. Енцикл.», 2001. — 790 с.

Анотація

В статті на основі аналізу чинного законодавства України, здійснена спроба аналізу відносин, які виникають між пацієнтами та медичними працівниками. Автор пропонує юридичні визначення понять «лікуючий лікар», «черговий лікар», «сімейний лікар» та «головний лікар», більш чітко визначити у нормах законодавства.

Annotation.

The article is based on an analysis of current legislation in the country attempted to analyze the relations that occur between patients and medical staff. The author offers legal definition of «doctor» «doctor on duty», «family doctor» and head physician «more clearly defined in the legislation.